

*Іванчук Наталія Віталіївна,
старший викладач кафедри теорії,
історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ЧИННИК ГУМАНІЗАЦІЇ ВЗАЄМНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСОБИ І ДЕРЖАВИ В УМОВАХ СУЧАЙНОЇ ВІЙНИ

Людина і держава, їх взаємовідносини – одна з ключових проблем політико-правової думки, що має багатовікову історію. Якою б не була держава за своєю природою, який би режим у ній не панував, взаємовідносини людини і держави завжди становили не лише теоретичний, а й практичний інтерес, оскільки без урахування інтересів як окремих громадян, так і держави неможливо встановити в суспільстві порядок. У сучасних умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну з 2022 року ця проблема набуває критичної гостроти: війна не лише загрожує суверенітету держави, але й масово порушує права людини, перетворюючи теоретичні принципи на питання виживання та відновлення. Саме тому суть нової історичної стратегії взаємовідносин між людиною і державою полягає в тому, “...щоб місце пануючої в минулому ідеології “керування” держави людиною посіла протилежна ідеологія – “служіння” держави людині”, особливо актуальна в контексті, коли держава мусить захищати громадян від агресора, забезпечуючи гуманітарні коридори, евакуацію та правовий захист.

Особлива роль у реалізації принципу взаємної відповідальності особи і держави, захисті прав людини і громадянина належить Президенту України, який є гарантом “...додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина” (ч. 2 ст. 102 Конституції України), і в умовах війни активно координує міжнародну підтримку для розслідування воєнних злочинів; Кабінету Міністрів України, який “...вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина” (п. 2 ст. 116 Конституції України), зокрема через програми допомоги внутрішньо переміщеним особам та відновлення інфраструктури; Верховній Раді України, яка на законодавчому рівні забезпечує права людини, приймаючи закони про воєнний стан і гуманітарну допомогу; місцевим державним адміністраціям, які забезпечують “...законність і правопорядок; додержання прав і свобод громадян” (п. 2 ст. 119 Конституції України) на фронтових територіях; Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, що здійснює “...парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина” (ст. 101 Конституції України), фіксуючи тисячі скарг на порушення під час окупації. Ці інститути, попри виклики війни, демонструють зусилля щодо збереження “людського виміру” влади, але стикаються з обмеженнями через руйнування судової системи та корупційні ризики.

Доктрина прав людини визначає провідні цінності у взаємовідносинах людини і держави – свободу, юридичну рівність, верховенство закону,

універсальність прав людини. Права людини виступають системоутворюючою складовою громадянського суспільства та демократичної, соціальної, правової держави і є нормативною формою вираження міри свободи індивіда, особливо в умовах, коли російські сили систематично порушують ці принципи через тортури, страти та примусові депортації в окупованих регіонах.

Складні відносини, що виникають між особою і державою, правові стосунки між людьми фіксуються в нормах права, правах і свободах, правах і обов'язках, що формують правовий статус людини і громадянина. Право можна розглядати як інструмент всебічної демократизації суспільства та необхідну умову забезпечення свободи. Право розглядається як міра людської свободи, її соціальна гарантія, суспільно визнана особиста автономія людини. Воно встановлює масштаб свободи і відповідальності особистості й надає простір для професійної, господарської, громадянської та політичної активності кожного члена суспільства, навіть у воєнний час, коли держава зобов'язана балансувати між національною безпекою та індивідуальними правами, як зазначає ООН у звітах про гуманітарне право.

Характеризуючи дії права в сучасних умовах, важливо враховувати стан правової політики в Україні, який є кризовим, як і стан системи юстиції та правового регулювання загалом, посилений російською агресією. Звичайно, йдеться про два прояви кризи. Перший має місце тоді, коли, незважаючи на зусилля правової системи, розвиток деяких процесів стає небезпечним, загрожує існуванню суспільства, його інститутам, державі, її суверенітету – як у випадку з понад 50 тисячами цивільних жертв з 2022 року та ескалацією насильства в 2025-му, де зафіксовано 968 убитих і 4807 поранених цивільних лише за перше півріччя. Другий прояв кризи полягає в тому, що деякі позитивні процеси, в тому числі правове регулювання, деформуються, втрачають ефективність, здатність до антикризового регулювання та впливу, саморуйнуються – наприклад, через нові закони, що послаблюють незалежність антикорупційних органів, або через репресії проти активістів.

У кожному з цих випадків, а тим більше при їх збігу, виникає проблема вибору нової стратегії і тактики діяльності держави. Визнання кризового стану механізму дії права свідчить про те, що він функціонує в граничних межах і недостатньо ефективно. Це означає, що має місце перебільшене чи перекручене формулювання цілей (мети) дії права; була обрана хибна стратегія діяльності; не виділялися необхідні сили й засоби тощо. У 2025 році це проявляється в необхідності посилення міжнародного моніторингу та судових реформ для відновлення довіри до інститутів.

Право загалом і права людини – це не різні (за своєю суттю, функціями, призначенням) феномени, а явища принципово одного порядку. Права людини – це необхідний, невід'ємний компонент будь-якого права, визначений аспект вираження сутності права як особливого типу і специфічної форми соціальної регуляції. Вони охоплюють собою правові можливості кожної людини діяти (чи не діяти) в межах цієї держави в різних сферах життя, включно з правом на безпеку та справедливий суд під час конфлікту.

Права людини – це “...досягнуті в ході історичного розвитку людської цивілізації можливості особи задовольняти свої життєво важливі потреби та інтереси, зафіксовані в міжнародних документах і національних нормативно-правових актах і в силу цього гарантовані та стимульовані з боку міжнародної спільноти, відповідного суспільства і держави”. У контексті війни це включає програми ООН та ІОМ для підтримки 6 мільйонів внутрішньо переміщених осіб у 2025 році.

Права людини – вища цінність демократичного суспільства, яка виступає критерієм “людського виміру” гуманістичних процесів, що відбуваються сьогодні. По суті, природні права людини – це безумовні домагання індивіда на вільне волевиявлення, самореалізацію в суспільстві й державі. При цьому “людський вимір” визначається не лише зафіксованими у конституціях тими чи іншими правами громадян, а, насамперед, тим, чи можуть вони в реальному житті скористатися ними, чи можливо цими правами захистити честь і гідність членів цивілізованого суспільства. Коли йдеться про “людський вимір”, це передбачає з’ясування питання про те, якою мірою громадяни тієї чи іншої країни користуються всіма природними правами і свободами в суспільстві – в Україні це особливо актуально через системні порушення в окупованих територіях, де тисячі цивільних зазнали тортур і зникнень.

Права людини – це, насамперед, суб’єктивні права, що виражають не потенційні, а реальні можливості індивіда, закріплені в конституціях і законах. Суб’єктивні права означають можливість для людини користуватися певними соціальними благами; повноваження виконувати певні дії та вимагати відповідних дій від інших; свободу поведінки, вчинків у межах, встановлених нормою права; можливість звертатися до держави для захисту порушених прав – навіть у воєнний час, коли українські суди розглядають тисячі справ щодо воєнних злочинів.

У всьому цивілізованому світі визнається абсолютна цінність прав людини, підкорення держави інтересам громадян. Цей гуманістичний принцип закріплений і в Конституції України, що передбачає орієнтацію всіх державних органів на забезпечення, охорону й захист прав людини, а суспільство – на здійснення контролю за тим, як ці права втілюються в життя. У 2025 році, попри виклики, Україна демонструє прогрес у міжнародних розслідуваннях, але потребує посилення ролі громадянського суспільства для моніторингу та адвокації.

Список використаних джерел

1. Тицька Я. О. Теорія держави і права : навчальний посібник / Я. О. Тицька, Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвєєва, Н. В. Атаманова, Н. Б. Арабаджи. Міжнародний гуманітарний ун-т. Одеса, 2021. 193 с.
2. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енциклопедія, 2002. Т. 4: Н-П.
3. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період : матеріали наук. семінару – ЛьвДУВС/Лабораторія прав людини, 2023.

4. Нікітіна Л. О. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в умовах вітчизняного конституційного процесу: актуальні тенденції та виклики. *Вісник Одеського національного університету. Правознавство*. 2024.

5. Скрипнюк О. В. Право як міра свободи і відповідальності особи. *Юридична Україна*. 2023. № 5. С. 12–18.

*Князєв Сергій Миколайович,
професор кафедри оперативно-розшукової
діяльності та національної безпеки
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент*

ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА ПРОПАГАНДИ: ВІД КЛАСИЧНОГО ДЕРЖАВНОГО АПАРАТУ ДО ЦИФРОВОЇ СТРАТЕГІЇ

Державна комунікація та пропаганда впродовж історії були невід'ємними елементами функціонування публічної влади. Вони виконували завдання легітимації політичного порядку, мобілізації населення, формування лояльності та підтримки державних рішень. Зміна форм державності, технологічних можливостей і соціальної структури суспільства зумовила еволюцію комунікаційних практик – від ритуально-символічних форм до складних цифрових стратегій.

У монархічних державах комунікація влади мала переважно сакралізований характер і ґрунтувалася на символах, церемоніях, релігійних наративах та персоналізації влади монарха. Пропагандистська функція реалізовувалася через міфи про божественне походження влади та незмінність соціального порядку. У цьому випадку комунікація була односторонньою й спрямованою на підтримку стабільності та ієрархії.

У ХХ ст., особливо в умовах тоталітарних режимів, державна пропаганда набула системного й масового характеру. Вона спиралася на централізований контроль інформаційних потоків, монополію на засоби масової комунікації та використання ідеології як універсального інструменту впливу. Саме в цей період формується наукове осмислення пропаганди як інструменту політичного управління. Зокрема, Г. Лассуелл визначав пропаганду як управління колективними установками шляхом маніпуляції значущими символами [1, с. 627–630].

У демократичних державах державна комунікація зазнала істотної трансформації. Формально відмовляючись від тотальної пропаганди, демократичні режими перейшли до моделей публічної комунікації, що ґрунтуються на переконанні, діалозі та інформуванні громадян. Водночас це не